

Onderstaand artikel is opgenomen in het verenigingsblad van historische vereniging “Den Ouden Dijk” van januari 2013.

Zeventig jaar na dato (project Stolpersteine)

Dittie van Zee-van Arendonk

Herwijnen had aan het begin van de 19e eeuw ongeveer 30 Joodse inwoners en dat aantal bleef gedurende de hele eeuw gelijk. Voor 1821 kwam de Joodse gemeente korte tijd bijeen in een huissynagoge. Na 1821 werd deze bij de Joodse gemeente van Zaltbommel gevoegd, om vervolgens 50 jaar later weer zelfstandig te worden. Omstreeks 1870 werd een apart gedeelte van de algemene begraafplaats aan de Peperstraat te Herwijnen als Joodse begraafplaats ingewijd. De oudste grafsteen dateert van 1874. De familienaam Van Straten overheerst op de begraafplaats 4 van de 6 zerken dragen deze naam. Aan het einde van de 19e eeuw nam het aantal Joodse inwoners van Herwijnen zodanig af, dat de gemeente zijn bestaansrecht verloor en in 1920 weer bij Zaltbommel gevoegd werd.

Het is inmiddels 70 jaar geleden dat de Duitse bezetter met de hulp van Nederlandse politieagenten begon met de deportatie van Joodse landgenoten. Nergens waren ze veilig. Ook niet in Zaltbommel, Rossum en Herwijnen. Op 19 november 1942 vond een eerste transport plaats van volwassenen en kinderen met bestemming Westerbork. Velen van hen gingen vervolgens door naar Auschwitz. Een tweede groep, waaronder zich ook de Herwijjnse families Van Straten bevonden, moest zich melden en verzamelen in het Nutsgebouw in de Minnebroederstraat te Zaltbommel op 8 en 9 april 1943. Vanaf die locatie werden ze naar Kamp Vught vervoerd. Na een kort verblijf in dit kamp werden ze naar het vernietigingskamp Sobibor gebracht en vergast.

*Spoorlijn naar
Sobibor*

De Bommelse stichting Mikwe, een Joodse erfenis, -de naam verwijst naar het vroegere Joodse badhuis in de Minnebroederstraat- heeft twee jaar gewerkt aan het project 'Struikelstenen'. Ze vormen een tastbare herinnering aan de Jodenvervolging in onze regio tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het zijn kubusvormige betonnen stenen van 10 bij 10 centimeter met een messing bovenplaat waarin de gegevens van de slachtoffers zijn gegraveerd. "Een mens is pas vergeten, als zijn naam vergeten is" (Talmoed). Oorspronkelijk heten de stenen Stolpersteine (*stolpern* betekent struikelen in het Duits), naar een idee van de Duitse kunstenaar Gunter Demnig. Hij legde in 1997 illegaal de eerste Stolperstein in het trottoir voor een huis in Berlijn waaruit Joden waren verdreven en vervolgens vermoord. Later werd toestemming verleend om méér Stolpersteine te plaatsen.

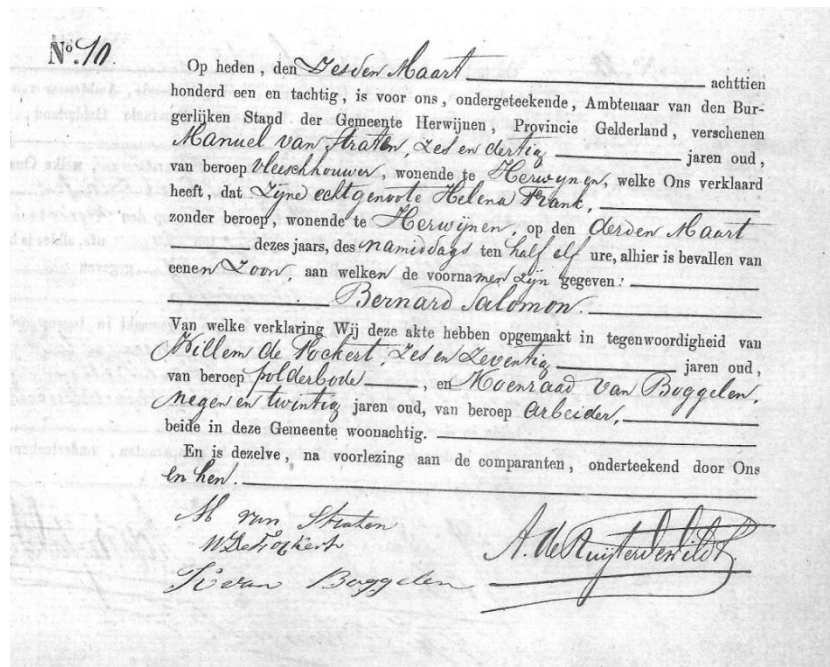
De Struikelstenen zijn kleine sympathieke monumenten, die door heel Europa samen een enorm omvangrijk monument vormen voor onmetelijk lijden. In verschillende plaatsen in Nederland, waaronder Culemborg liggen struikelstenen. Vorig jaar augustus en september werden de eerste steentjes in Zaltbommel gelegd. Rossum en Herwijnen, die ook tot de Joodse gemeente in Zaltbommel behoorden, volgen in 2013.

Mozes van Straten voor de slagerij (1930).

Later trouwde Bernard Salomon van Straten met Sophia van der Sluis (Vlijmen, 27 augustus 1897 – Sobibor 14 mei 1943). Sophia van der Sluis was een dochter van Elias van der Sluis en Sara Frank.

Uit Herwijnen gaat het om Bernhard Salomon van Straten (Herwijnen 6 maart 1881 – Sobibor 14 mei 1943). Hij was slager en woonde aan de Molenstraat B96, de Wouwer, en was een zoon van Manuel van Straten en Helena Frank. Hij was in eerste echt gehuwd met Mietje Walg, die in 1937 is overleden. Uit dit huwelijk is een zoon geboren, Manuel (Herwijnen 4 oktober 1913 – Sobibor 9 juli 1943).

Mozes van Straten (Herwijnen 4 juni 1891 – Sobibor 28 mei 1943) woonde en werkte in de Vleeshouwerij aan de Waaldijk B92. Mozes was een broer van Bernhard en gehuwd met Jeannette van Blijdenstijn (Ophemert, 19 februari 1892 – Sobibor 28 mei 1943). Ook zij kregen een zoon Manuel (geboren 25 mei 1930 – Sobibor 28 mei 1943). Deze Manuel zat o.a. bij Wim van Arendonk JAzn. op de Openbare School in de klas. Volgens Wim kon hij goed leren; ook speelde hij weleens met hem als Wim in de Molenstraat op familiebezoek was. De familie Van Straten was goed bevriend met de familie De Jager. Manuel ging in 1942 in Gorkum naar school, waar in het kader van steeds verdere isolatie een Jodenschool was op gericht.

Op een keer kwam Wim van Arendonk hem buiten adem tegen. Er was op school een razzia geweest en Mozes was ontsnapt en lopend zonder jas naar huis gekomen.

Manuel van Straten (foto uit 1939)

Bij alle anti-Joodse maatregelen kon telkens opnieuw gedacht worden: 'ach, als dit het ergste is?' Men bleef zich verloven en er werd getrouwd en gedacht: 'als we maar samen zijn komen we er wel doorheen'. Zeker in de onderwijs sfeer was het voor hen die optimistisch bleven, of zij die alleen maar hoopten, toch moeilijk voorstelbaar, dat alle moeite die gedaan werd om apart Joods onderwijs in het leven te roepen, louter façade zou zijn. Achteraf weten we beter.

GEMEENTE HERWIJNEN

No. 664

HERWIJNEN, den 2 Juni 1942.

ONDERWERP:

Interc. Tel. No. 7.

Ondersteuning.

-bijl.

In deze gemeente woont een Joodsche slager M. van Straten, die zijn zaak sedert eenige weken heeft moeten sluiten. De slagerij is eigendom bezwaard met hypotheek. Het gezin bestaande uit man, vrouw en kind is zonder inkomsten.

Het zoontje gaat naar het Jodenschooltje in Gorinchem en betaalt de gemeente een jaarlijksch schoolgeld ad f. 75.- krachtens Uw goedkeuring.

Thans vraagt van Straten geldelijke ondersteuning.

In verband hiermede heb ik aan den Joodschen Raad in Amsterdam gevraagd, of deze genegen was van Straten te steunen. Namens deze ontving ik bezoek van Mr. D. Barnes uit Arnhem, die mij mededeelde, dat als de gemeente steunt, de Joodsche Raad, eveneens een kleinigheid, naar krachten, zou doen.

Gaarne zal ik van U vernemen, of de familie van Straten krachtens de Armenwet gesteund mag worden en of eventueel de voerkosten per bus van Herwijnen naar Gorinchem (Jodenschool) ad f. 7.50 per maand mogen worden vergoed.

Aan
den Heer Commissaris der
Provincie Gelderland
te
ARNHEM.

De Burgemeester van Herwijnen,

Billy

Het oogde, gezien de omstandigheden, ook redelijk dat aan de verlangens van de ingestelde 'Commissie ter behartiging van de belangen der Joodsche Schoolkinderen Gorinchem' tegemoet werd gekomen om een klasje van negen kinderen tot en met 13 jaar, als school te subsidiëren met een bedrag van jaarlijks Hfl. 75 per leerling. Per 1 september 1942 werden alle joodse scholen aan de Joodse Raad overgedragen en zou het Rijk Hfl. 80 per jaar per leerling gaan bijdragen. Dit nieuwe schooljaar duurde in Gorinchem slechts tot de herfstvakantie.

Op 9 juni 1942 antwoordt de Provincie, dat personen van Joodschen bloede niet van ondersteuning door de overheid zijn uitgesloten, zodat het gezin Van Straten ondersteund mag worden en de vervoerskosten per bus van Herwijnen naar Gorinchem van het jongetje Van Straten mogen worden vergoed. Met terugwerkende kracht wordt vanaf 1 mei 1942 per maand Hfl. 7,50 betaald.

Naast het Monument op de begraafplaats willen wij als Historische Vereniging op initiatief van de stichting Mikwe meewerken aan een blijvende herinnering aan onze omgekomen medeburgers. Herhaling ligt op de loer. Vreemdelingenhaat is snel gezaaid. Op een indrukwekkende herdenkingsbijeenkomst in november 2012 te Zaltbommel sprak onder andere opperrabbijn B. Jacobs over de extra waakzaamheid die geboden is bij alle Joden nu er heftige vijandelijkheden tussen Israël en Gaza zijn. Heden ten dage adviseert zijn bestuur hem 's avonds na 20.00 uur niet meer per trein te reizen. Is hij alert als een auto plotseling voor de deur stopt. Hij heeft een alarmknop die rechtstreeks met de politie in verbinding staat. Regelmatig krijgt hij stenen door de ruiten.

Stolpersteine in Zaltbommel van Harrie van de Laak en Mary Wolff voor het voormalige hotel Gottschalk in Zaltbommel.

Redenen genoeg om mede door middel van Struikelstenen, waar je niet letterlijk over struikelt, stil te staan bij de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog.

Voor de plechtige bijeenkomst van het leggen van de eerste Stolpersteine in augustus in Zaltbommel, heeft de Zaltbommelse dichter Thom Ummels het volgende gedicht geschreven:

*Ik loop over het plaveisel
van de oude stad
bij elke voetstap en elke tred
in echo weerkaatst
tegen monumentale muren
laat ik verleden achter mij.*

*Er is verleden
dat is beschreven
maar onbeschrijflijk blijft
waar letters en woorden
voor eeuwig onmachtig zijn
om gevoel te doen weerklinken.*

*Van mensen die verdwenen
opgelost in verstikkende wolken
individuen in massa vernietigd
de enkeling die ontkwam
gebroken en bestempeld
getekend en geketend.*

*Ik zet mijn schoenen
met nadruk
op struikelstenen
op Stolpersteine
raak het fundament
van genadeloze historie.*

*Die ons weergaloos achtervolgt
bij voortduring nagalmt
ook na hen
na mij
na u.*

Bronnen:

MikweNieuws nr. 17, Najaar 2012; Regionaal Archief Gorinchem, Archief Gemeente Herwijnen; Joods Gorcum, 1349-1964 een gedenkboek, Bert Stamkot, Stichting Merewade 1989; Website Joods Historisch Museum; Wim van Arendonk JAzn.; Foto Sobibor; JewishVirtualLibrary ©AICE; portretfoto Manuel van Straten en Mozes van Straten: website Joods Historisch Museum.